

Verslag Veldwerkplaats Terug naar de bron Ootmarsum, 16 mei 2012

Inleiders:

Rob van Dongen Waterschap Regge & Dinkel
Marcel Horsthuis, Unie van Bosgroepen

In het project Terug naar de Bron wordt al een aantal jaar gewerkt aan bron- en beekherstel op de stuwwallen van Twente. Inmiddels zijn vele tientallen herstelprojecten uitgevoerd en is een ruime ervaring opgedaan met herstellen en beheermaatregelen. Tijdens de veldwerkplaats is bediscussieerd hoe rondom Ootmarsum de bronsystemen en beken zijn hersteld en hoe belangrijk het daarbij is om goed inzicht te hebben in het landschap.

Op de Twentse stuwwal liggen enkele tientallen bronnen. Dat zijn plaatsen waar op een natuurlijke wijze gedurende het hele jaar grondwater uittreedt. Waar dat water uittreedt, hangt vooral van de ondergrond af. Tijdens de ijstijd is de Twentse stuwwal ontstaan door opstuwning van zand, grind, keileem en tertiaire klei en door het smeltend ijswater en stuivend dekzand zijn weer allerlei formaties gevormd. Resultante daarvan is dat je in het landschap zelf vaak niet direct in de gaten kunt hebben waar er bronnen liggen of gelegen moeten hebben. Van Dongen: “Een stuwwal blijft je verrassen. Je komt er nooit helemaal uit hoe het precies zit en uit welke lagen van welke dikte de stuwwal is opgebouwd. Wel is het duidelijk dat de bronnen en bronbeken een relatie hebben met het inzigtgebied, het ondergrondse doorstroomgebied. Dat betekent dus dat je bij het herstel van beken altijd op landschapsschaal moet kijken”, zo benadrukt Van Dongen. Tekenend daarvoor is de tennisbaan vlakbij Ootmarsum, op de flank van de stuwwal. Omdat een tennisbaan natuurlijk vlak moet liggen, is er een ‘hap’ uit de helling gehaald. Maar dat bleek dus precies een plek te zijn waar het grondwater nu opeens naar boven komt. Of het voorbeeld van het zwembad. Ook op de flanken gebouwd en na een paar jaar bleek dat toen het bad even leeg werd gepompt voor onderhoud, de druk van het grondwater zo sterk was, dat de betonnen zwembadbak naar boven kwam ‘drijven’.

Helaas zijn veel bronnen en beken (fysiek) aantast of verdroogd. Er is dus veel te doen aan de bronnen en de beken. Belangrijkste oorzaak van de achteruitgang zijn de veranderingen in de hydrologische situatie in bron, bronbeek of het inzigtgebied. Maar ook de toevoer van meststoffen en erosie zijn belangrijke actoren. Vooral de erosie is hier in Twente een belangrijke factor, vertelt Van Dongen. Door drainage en kanalisatie komen er in de beek grote afvoerwisselingen voor. Tegenwoordig draineren grote landbouwpercelen op de beken waardoor bij heftige buien in een keer heel veel water door de beek moet. Er treedt sedimenttransport op, de beek slijt steeds verder uit en het verhang wordt over een geheel beektraject steeds groter. Effect is dat de natte bron en kwelzones verdrogen en de biodiversiteit die daarbij hoort, snel afneemt.

Gelukkig is er na deze opsomming van wat er allemaal mis is met de bronnen, inmiddels ook ervaring met het herstel van bronnen en bronbeken. Belangrijkste boodschap van Marcel Horsthuis van de Unie van Bosgroepen is dat je goed naar het landschap moet kijken en dat je vooral in eerste instantie goed met terreineigenaren en lokaal bekenden moet praten. Zij weten vaak wel uit de overlevering waar vroeger de beken liepen, waar de bronnen waren en waar het 'altijd nat was'. Dit soort informatie geeft vaak al veel kennis. Zeker in combinatie met een gedegen landschapsecologische inventarisatie. Als de problematiek duidelijk is het van groot belang om te bedenken dat er dan nog steeds geen standaard recept is voor het bron- en beekherstel. Hoewel, de belangrijkste stelregel, zo formuleert Horsthuis, is om het grondwater weer in maaiveld te brengen en niet te gaan graven door bijvoorbeeld plas-drasbermen te ontwikkelen. En een andere stelregel is dat het oplossen van de problemen rondom de hydrologie verreweg het belangrijkste is, en de meststoffenproblematiek, hoe belangrijk ook, op de tweede plaats komt.

Er is vervolgens een set aan maatregelen die nog wel eens belangrijk kan zijn bij bron- en beekherstel. Het verondiepen van een beek kan belangrijk zijn om erosie tegen te gaan en het grondwater weer in maaiveld te brengen zodat het beschikbaar komt voor de bijzondere bronsoorten. Dat kan bijvoorbeeld door zand, klei en/of keien op de bodem aan te brengen. Maar ook kleine drempeltjes in de beek kunnen in combinatie met extra zand op de bodem, de stroomsnelheid al fors verlagen. Let er dan wel op, zo waarschuwt Horsthuis, om geen stagnerend bak met beekwater te krijgen want dat zou de waterkwaliteit weer negatief kunnen beïnvloeden. In bijna alle gevallen is het belangrijk om de drainage uit het beekstelsel te halen. Zo lang er nog grote landbouwpercelen rechtsreeks op de beek afwateren, is het moeilijk om het systeem goed te herstellen.

Buiten in het veld is te zien wat de twee inleiders bedoelen. Vroeger bepaalde het water en de beken het landgebruik van dit gebied. Maar als je vanaf het uitzichtpunt op de Kuiperberg over het landschap kijkt, zie je al meteen waar het zal knellen. Het zwembad ligt in een beekdal, de tennisbaan is een hap uit de stuwwal en er staat veel maïs in dit gebied. Juist akkers op de hellende flanken zorgen (in de winter) voor veel oppervlakkige afstroming van neerslagwater richting de beken. De gemeente Dinkelland is partner in het project 'Terug naar de bron' waarin het herstel en verbeteren van de kwaliteit van bronnen en beekdalen centraal staat. Daarvoor hebben verschillende partijen de handen ineen geslagen en eigenaren van bronnen worden benaderd en worden adviezen gegeven voor herstel en voor beheer.

Een van die partijen is bijvoorbeeld Natuur en Milieu Ootmarsum die bij het Appellaantje in een stuk bronweide het maaibeheer op zich heeft genomen. Het ziet er inmiddels prachtig uit met brede orchis, groot bronkruid en op het laagste deel het bronbos met gewone dotterbloem. Het is natuurlijk maar een klein deel van de beek die hier mooi hersteld is, want de beek gaat vervolgens ondergronds en komt pas veel later weer boven de grond. Dat is jammer, maar bij beekherstel, zo vinden Horsthuis en Van Dongen, moet je vooral niet wachten tot je de hele beek kunt aanpakken. Pak elk stuk dat je kunt en probeer er telkens weer een deel aan vast te knopen.

En dan nog kan het soms niet helemaal gaan zoals je graag zou willen. Want waar de beek een paar honderd meter verderop weer naar boven komt, is de beekbodem helemaal bedekt met stenen omdat hier te weinig ruimte is om beek zijn gang te laten gaan. De gemeente en het waterschap hebben hier voor dit traject dan ook gekozen voor deze inrichting: geen natuurlijke beek maar een gekanaliseerde in steen gelegde beek met een zandvanger. Maar als de brug over de weg een keer vervangen gaat worden, zou de beek wellicht meer zichtbaar gemaakt kunnen worden.

Ook onder het mom van 'aanpakken wat kan' is bij het saneren van het terrein van de oude zagerij ook de beek heringericht. Dat nieuwe deel is nu een paar maanden uit het strakke korset gehaald en maakt al meteen eigen meanders. Overal komt er aan de steile oevers water naar buiten getreden, zo sterk is de kracht van het water. Het is maar een honderd meter lang beektraject dat nu weer open is gemaakt, maar het sluit wel aan bij een prachtig stukje intact beekdal stroomopwaarts. Hier kun je

zien hoe het hele beekdal er uit kan komen zien. Het huidige hooilandbeheer werpt hier zijn vruchten af. Het is een gebufferde situatie met dotterbloemen met op de iets drogere plekken kale jonker als in het oog springende soort, en overal zie je op de wat meer venige stukken pluimzegge. Een prachtige variatie met de kenmerkende plantensoorten. Nog meer stroomopwaarts als het bronbos begint, zien we aan de brede oevers van de beek paarbladig goudveil, een typische soort van bronbossen. Deze tak van de beek is dan ook nog mooi compleet, maar de andere tak staat onder invloed van een de landbouwgronden, op de flank van de stuwwal. En dan zie je op korte afstand een groot verschil. De beek die het landbouwwater afwatert, is diep uitgesleten en er staan nog maar weinig kenmerkende plantensoorten van bronbosvegetaties. Je zou deze tak misschien kunnen verondiepen en het verhang verkleinen, maar zolang er een paar keer per jaar tijdens forse buien hier enorm veel water doorheen stroomt, zal het moeilijk zijn om het beekstelsel volledig te herstellen. Wel kun je, en dat is hier ook met succes gedaan, de aanvoersloten aan pakken. Bij de duikers zijn een soort kleine bassins gemaakt die de stroomsnelheid van het water fors kunnen verlagen. Relatief kleine ingrepen, maar wel effectief.

De mooiste ervaring krijgen de excursiedeelnemers misschien nog wel weer terug bovenop de stuwwal. Op meerdere plekken lopen hier ogenschijnlijk gewone sloten, maar er stroomt water! Bovenop de stuwwal! Het maakt nog maar eens duidelijk dat je niet te snel moet denken dat bronnen altijd beneden in het beekdal beginnen maar ook al boven op de helling kunnen ontspringen. En even later zien we, als je er tenminste oog voor hebt, op veel plaatsen dit soort bronnetjes. Helemaal bruin van het ijzerrijke kwelwater, midden in het landbouwgebied. Want uiteindelijk bepaalt de ondergrond waar het (bron)water naar boven komt. Mogelijk herstel van bronsystemen wordt niet alleen bepaald door intuïtie maar ook door een gedegen analyse van het landschap en als dat goed gebeurt kan je voor mooie verrassingen komen te staan.